

Тема жіночої долі у творчості Т.Шевченка («Катерина», «Наймичка»). Тема матері й сина. Еволюція жіночого образу у творах Тараса Шевченка.

Мета:

- розкрити ставлення Т.Шевченка до жінки-матері;
- дослідити еволюцію жіночого образу в поемах «Катерина» і «Наймичка»;
- домогтися усвідомлення учнями змісту поем, у яких порушено проблеми покриток і материнства;
- розкрити сюжет і образи поеми через соціальний конфлікт;
- показати трагізм долі покритки у ХІХ ст.;
- засобами виразного читання та інсценізації створити потужне емоційно-естетичне враження;
- домогтися осмислити такі поняття, як дівоча честь, відповідальність за материнство і батьківство;
- застерегти учнів від повторення аналогічних помилок;
- розвивати навички аналізу художнього твору, критичність суджень;
- виховувати об'єктивність у ставленні до інших людей, шляхетність;
- прищеплювати любов до матері, повагу до жінки, шанобливе ставлення до коханої.

Цілі:

учні знатимуть:

- ✓ зміст, ідею, проблематику поем Т.Г.Шевченка;
- ✓ типи втілення жіночої долі;
- ✓ про становище жінки в кріпацькій Україні часів Т.Шевченка;

учні вмітимуть:

- ✓ розкривати тему та ідею художнього твору;
- ✓ виразно і вдумливо читати художній твір;
- ✓ порівнювати різні типи втілення теми жіночої долі у творчості поета;
- ✓ висловлювати свої міркування стосовно проблем, порушених автором у своїх поемах.

Тип уроку: комбінований урок засвоєння нових знань.

Обладнання: автопортрет Т.Г.Шевченка, репродукції картин «Катерина» Т.Шевченка, «Сіктинська Мадонна» Рафаеля, «Кобзар».

Методи, прийоми, форми роботи: робота в групах, бесіда, «Мозковий штурм», «Дерево рішень», «Міні дискусія», «Займи позицію», «Пелюсткова мозаїка», «Незакінчене речення».

Випереджувальне завдання: ознайомитися із змістом поем Т.Г.Шевченка «Катерина», «Наймичка», інсценізувати уривки з творів, підготувати завдання у групах.

Епіграф уроку:

Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим.
... І перед нею помолюся,
Як перед образом святим
Т.Шевченко

Перебіг уроку

I. ОРІЄНТАЦІЯ, МОТИВАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ

1. З'ясування емоційної готовності учнів

Під музичний супровід учитель виразно читає рядки з поезії.

Від дня народження і до останньої хвилини
Є мить прекрасна – це життя людини.
По-різному йдемо життєвим шляхом:
Хтось пролітає непомітним сірим птахом,

Комусь доводиться пливати за течією,
А хтось горить яскравою зорею...

Для того, аби знайти своє місце під сонцем, людина ніколи не повинна зупинятися ні перед якими перешкодами. Вона змушена знаходити вихід із будь-якого становища, не забувати про тих, за кого відповідає перед Всевишнім...

Простягніть долоню. Подаруйте для роботи на уроці старанність, наполегливість, творчість. Простягніть іншу долоню. На неї я дарую вам свою любов, терпіння, повагу, хочу, щоб після сьогоднішнього уроку ви стали ще мудрішими. А тепер обміняйтесь дарунками. Доторкніться долонею до долоні, потисніть один одному руки, побажайте успіху на уроці.

2. Актуалізація суб'єктного досвіду і опорних знань учнів

Учитель. «І створив Бог людину з пороку земного. І дихання життя вдихнув у ніздрі їй – і стала людина живою душею», - читаємо у книзі книг про появу людини на світ Божий. Мільярди людей... усі вони неповторні і несхожі. Вони – як зірки на небі, де кожна світить по-своєму.

Погляньте на свої долоні. На перший погляд, вони у всіх однакові. Але відбитки пальців і ліній життя у кожного різні. Це є свідченням того, що в кожній людині своє місце і призначення, свій шлях. А чи можемо ми бути творцями своєї долі? Чи залежить від нас, яким буде наш шлях: тернистим чи шовковим?

- Подивіться уважно на репродукцію картини Рафаеля «Сікстинська Мадонна». Поміркуйте, чому ця картина стала знаменитою?... Чому мистецтвознавці всього світу ось уже кілька століть намагалися розгадати, у чому полягає її притягальна сила? *(Відповіді учнів)*

Учитель. Рафаель – геніальний художник, що на полотні відтворив в образі Мадонни культ материнства. Поруч із репродукцією картини Рафаеля розміщені репродукції картин сина українського народу Тараса Шевченка.

Т.Шевченко – геніальний поет, який у своїх творах зобразив земних Мадонн – звичайних українських жінок-матерів.

Утім, ніде правди діти, Шевченко мало показував нам щасливих Мадонн. Значно частіше йому доводилось писати про матерів скривджених, ошуканих, глибоко нещасних. Шевченко, як ніхто, розумів красу материнства. І тому йому було нестерпно, коли він бачив скривджену матір.

II. ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ

1. Повідомлення теми, мети, завдань уроку

Жіноча доля наскрізно проходить через усю творчість Шевченка, зокрема, зображення у поемах «Катерина» і «Наймичка», з якими ми будемо сьогодні працювати.

Отже, запишіть у зошити тему сьогоднішнього уроку...

- Творам Шевченка вже майже 180 років. Обсяг критичної літератури, яка існує на сьогодні, набагато перевищує його невеликі поеми. Чому ж і нині вони є вершинами поетичної творчості? Чи є актуальними для вивчення сьогодні? Можливо автор спонукає осмислити минуле, сучасне і майбутнє, спонукає замислитись над своєю долею?

- Сформулюйте основну тезу уроку.

Учні міркують над тезою уроку і записують у зошити. (Я хочу сформулювати її так: «Тяжкий шлях Шевченкових героїнь: через гріх до духовного порятунку»)

- Ознайомтеся із цілями уроку і сформулюйте свої. Виділіть із них найбільш значущі.

Запишіть їх у свої зошити.

- В епіграфі, висловленому Шевченком, відчувається особлива святість, великий трепіт душі поета, бо жінка-мати дає життя, плекає і підтримує його своєю турботою. Жінка, мати, дружина, годувальниця! Вона берегиня сімейного вогнища, хранителька нації, її духовності. Адже від матері дитина переймає рідну мову, пісню, віру, звичаї і традиції свого роду, його святині. Саме тому у Шевченка маємо таке поклоніння жінці-матері.

- Наше завдання – протягом уроку дати відповідь на проблемні питання:

1. Яку загальнолюдську проблематику порушує автор у поемах «Катерина» і «Наймичка»? Протягом уроку заповнимо інформаційне гроно.
2. Чи можна назвати «Катерину» і «Наймичку» Шевченка повчальними творами?
3. Чи засуджуєте ви жінку, яка покинула свою дитину? Чи мала вона на це право?

III. ЦІЛЕРЕАЛІЗАЦІЯ

1. Літературна композиція

Учитель. Доля жіноча. Така схожа і така різна. Загляньмо ж до Шевченкового «Кобзаря»...

- Інсценізація уривку з прологу поеми «Наймичка» та уривку з поеми «Катерина».

«Катерина» - уривок, коли батьки виганяють Катрю з дому; «Наймичка» - уривок з прологу.

Учитель. Дві поеми, дві долі, дві жінки-покритки, котрі були обмануті і покинуті зі своїм горем наодинці, два сини-байстрюки.

Словникова робота

Покритка, байстрюк (додаток).

2. Міні-дискусія.

- Яка з двох поем вам сподобалась більше? Чому?
- Чи були епізоди, які викликали сльози?
- Що спільного в цих поемах і чим вони різняться?

3. «Мозковий штурм»

- Чи звернули ви увагу на побудову поеми «Катерина»? (*Розповідь чергується з ліричними відступами.*)
- До кого звертається автор у своїх ліричних відступах? Знайдіть у тексті підтвердження. (*До своєї героїні Катерини; до читачів, переважно молодих дівчат; окремі відступи присвячені роздумам про суспільні причини, що породили горе Катерини, про антигуманність тогочасного ладу, неправду на світі.*)
- Автор застерігає молодих дівчат (у вступі). За допомогою яких художніх засобів поет підкреслює особливу значущість свого застереження? (*Повтори «бо москалі чужі люде...»*)
- Як автор ставиться до Катерини, засуджує її чи підтримує? Підтвердіть свої думки цитатами з тексту.
(*Я вважаю, що автор співчуває Катерині. Тому що, звертаючись до неї, говорить: «Катерино, серце моє, лишенько з тобою». Отже, автор заступається за дівчину-покритку. Я вважаю, що поет тонко відчуває біль матері-покритки, тому що в описі милостині, яку просить Катерина заради сина, говорить: «Бере шага, аж труситься. Тяжко його брати, Та й навіщо? А дитина? Вона ж його мати!» Отже, автор співчуває дівчині, не засуджує її. Я вважаю, що поет захищає Катерину, тому що, описуючи картину народження дитини та глузування сусідів з Катерини, говорить:» Бодай же вас, цокотухи, та злидні побили, як ту матір, що вам на сміх сина породила».)*
- Як ви ставитесь до Катерини?
- Які емоції виникли у вас, коли ви думаєте про вчинок батьків Катерини? (*Осуд, жаль, співчуття*).
- Чи була Катерина морально готовою до материнства?. Чи любить вона свою дитину? (*Вона була досить юна і не була готова до материнства. Проте відомо, що піклування про дитину, тісний зв'язок із нею пробуджують материнські почуття. Вигнана з дому, Катерина, звісно, бере малолітнього сина. Але мета її – знайти батька.*)
- Чому те, що офіцер не дотримався свого слова стосовно сільської дівчини не засуджувалось у суспільстві? (*Бо кріпаки вважалися людьми нижчого стану.*)

4. Робота в групах

Організація роботи в групах .

Учні виконували завдання вдома і повідомляють про те, як вони виконували дослідження, хто і що готував.

I група Узагальнити факти життя головних героїв у творах без емоцій, суб'єктивних оцінок.

(*Катерина: гріх через довірливість (покритка); осуд людей; зречення батьків; зрада коханого; залишає сина напризволяще; самогубство. Ганна: гріх через довірливість, покритка; рятує дитину віддаючи добрим людям; присвячує себе синові і спокутує гріх мовчанням.*)

II група Дати порівняльну характеристику головним дійовим особам.

<p>Катерина – звичайна селянська дівчина, гарна, молода, недосвідчена. До неї прийшло перше велике кохання, яке заповонило її і вона більше ні про що не думала: «Кличе мати вечеряти, А донька не чує; Де жартує з москаликом, Там і заночує...» Вона засліплена коханням. Катерина не така сильна натура, як Ганна. Втративши сенс свого буття, вона не бачить іншого шляху, крім самогубства. Навіть син не стримує її від чергового гріха.</p>	<p>Ганна зосереджується на любові до дитини. Вона самозрікається в ім'я сина, любов до нього перемагає все інше. Її властивий «тихий героїзм». Наймичка – натура цільна і, у певному розумінні, ідеальна. Вона «безвинна» жертва суспільних обставин, спокутує все життя свій гріх.</p>
--	---

III група Пояснити, що можна було зробити по-іншому. Яке рішення могла б прийняти Катерина, коли залишилася з позашлюбною дитиною?

Рішення I

Випросила прощення в батьків і залишилася з позашлюбною дитиною.

Позитивне	Негативне
Залишилася б жива і з дитиною, працювала б, допомагала батькам	Чула б докори з боку односельців, з дитини б глузували

Рішення II

Підкинула дитину бездітним заможним людям.

Позитивне	Негативне
Дитина і сама залишилися б живі	Позбулася б свого материнства

Рішення III

Пішла б у найми в місто, працювала б при монастирі.

Позитивне	Негативне
Була б жива, виростила б дитину	Позбулася батьківщини й батьків, переживала б великі труднощі

Рішення IV

Спробувала б ще раз відшукати москаля або його родину і, якщо він знову відвернеться від неї, спробувати в нього залишити хоч сина.

Позитивне	Негативне

Учитель. Страшний фінал Катерининого життя: «Прийми, Боже, мою душу...» Хтозна, чи буде так, бо душі самогубців, кажуть, не йдуть до раю. Це найлегше розв'язання проблеми. А про дитину вона подумала? Мати повинна жити заради дитини.

Проблемне питання: чи засуджуєте ви жінку, яка покинула власну дитину? Чи мала вона на це право?

Учитель. Цю проблему Т.Шевченко продовжує в «Наймичці». Дитина повинна мати право на повноцінне життя незалежно від умов її народження. Бо найвище право людини, дане їй Богом, - право на життя.

6. Міні- дискусія

Учитель. На відміну від Катерини, Ганна знаходить вихід із життєвої ситуації, хоча так само пережила і розпач, і біль, і приниження, можливо, теж хотіла спочатку влаштувати власне життя, зникнувши на досить тривалий час.

- Що привело Ганну на поріг тієї хати через рік? Що коїлось і її душі? (*Байдужість до оплати. «А що дасте» - так не відповість людина, що наймається на роботу. Значить, цілий рік Ганна думала про сина.*)
- Чи усвідомлює Ганна, що життя дитини важливіше за особисте щастя? (*Зв'язок із сином вона відчуває протягом усієї розлуки із ним.*)
- Чому Ганна наприкінці життя стає такою богомільною? За кого вона молиться?
- Чому Ганна не каже синові правди, хоча у неї було багато слухних моментів?
- Чому автор назвав поему «Катерина», де темою є доля цієї жінки-покритки, а «Наймичку» назвав не «Ганна» або «Мати»? (*У «Катерині» Т.Шевченко показує трагедію жінки-покритки, а у «Наймичці» - трагедію жінки-матері, у цьому творі є таємниця про справжню матір, захована, правда, не від читача, а від сина Ганни.*)

7. «Займи позицію»

- Як ви вважаєте, вчинок Ганни можна назвати материнським подвигом, самозреченням, спокутою за гріх?

Учні використовують метод «Прес».

- «Я вважаю, що...» (озвучення позиції);
- «Оскільки...» (обґрунтування позиції);
- «Наприклад...» (наведення прикладів);
- «Таким чином...» (підбиття підсумків).

IV. РЕФЛЕКСИВНО-ОЦІНЮЮЧИЙ ЕТАП

1. «Пелюсткова мозаїка»

- Протягом уроку ви занотували матеріал, простежували проблематику творів. У чому вона виражена?

**Загальнолюдська
проблематика**

Орієнтовні відповіді: проблема дівочої честі; проблема відповідальності за батьківство; проблема порядності у стосунках з жінками; проблема відповідальності за материнство.

2. Бесіда

- Прослухавши уважно і осмисливши зміст поем, можемо з'ясувати мрію поета стосовно жінки? (*Бачити жінку-матір щасливою*)
- Чи важливе сьогодні те, що скажуть люди?
- Чи може думка громади стати головним правилом поведінки людини у суспільстві?
- Кажуть, що сучасний світ переповнений гріхом, адже на сьогодні народжується багато позашлюбних дітей. Чи захищені вони у нашому суспільстві?

- Якщо з кимось і трапилася така ситуація, то, на вашу думку, у першу чергу потрібно думати про свою честь чи про щось інше?
- Чи досягнули ми цілей, поставлених перед нами на початку уроку?

Проблемне питання: чи можна вважати «Катерину» і «Наймичку» Т.Шевченка повчальними творами?

Учитель. Роки летять невпинно. Ви, діти, сьогодні учні 9 класу, а завтра – майбутні батьки. Якими батьками станете ви, залежить лише від вас самих. Сподіваюся, висновок з теми сьогоднішнього уроку ви для себе зробили.

3. «Незакінчене речення»

Висловіть свої міркування, продовживши речення .

«Після прочитання поем Т.Шевченка я розумію..., відчуваю..., засуджую..., застерігаю..., усвідомлюю... А тепер хочу почути думку...»

Учитель. Ви гарно працювали сьогодні на уроці. А тепер спробуйте оцінити власну діяльність.

Самооцінювання власної діяльності за допомогою карток самооцінювання

Озвучення результатів

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- Підготувати напам'ять виразне читання уривка з поезії “У нашім раї на землі...»; зробити ідейно-художній аналіз поезії «Сон» («На панщині пшеницю жала...»)
- Прочитати поему «Марія» і підготуватися до характеристики головної героїні поеми.

ДОДАТКИ

Словник

- Покритка – зведениця; нешлюбна мати; мати-одиначка, жінка, котра народила дитину, не перебуваючи у шлюбі.
- Байстрюк – дитина, котра народилася поза шлюбом.
- Москалі – солдати Російської імперії.
- Еволюція – термін, який позначає сукупність усіх змін протягом поколінь. Процес зміни, розвитку, перетворення когось, чогось. Удосконалення.

Картка оцінювання

Клас _____

Дата _____

Урок _____

Прізвище, ім'я учня _____

Оцінка власної діяльності	
Оцінка групи	
Оцінка вчителя діяльності учня	
Найактивніший учень, на мою думку, на уроці	